

Теплий хліб

Костянтин Паустовський

Коли кавалеристи проходили через село Бережки, німецький снаряд розірвався на околиці і поранив у ногу вороного коня. Командир залишив пораненого коня в селі, а загін пішов далі, що пилять і подзвонюючи вудилами, - пішов, закотився за гаю, за пагорби, де вітер гойдав стиглу жито.

Коня взяв до себе мірошник Панкрат. Млин давно не працювала, але борошняний пил навіки в'ївся в Панкрата. Вона лежала сірою кіркою на його ватнику і картузі. З-під картуза поглядали на всіх швидкі очі мірошника. Панкрат був швидкий на роботу, сердитий старий, і хлопці вважали його чаклуном.

Панкрат вилікував коня. Кінь залишився при млині і терпляче возив глину, гній і жердини - допомагав Панкрат лагодити греблю.

Панкрат важко було прогодувати коня, і кінь почав ходити по дворах жебракувати. Постоїть, пофиркаєт, постукає мордою в хвіртку, і, дивись, йому винесуть бурякової гички, або черствого хліба, або, траплялося навіть, солодку морквину. По селу говорили, що кінь нічий, а вірніше - суспільний, і кожен вважав своїм обов'язком його погодувати. До того ж кінь - поранений, постраждав від ворога.

Жив у Бережках зі своєю бабою хлопчик Філька, на прізвисько «Ну Тебе». Філька був мовчазний, недовірливий, і улюбленим його вираженням було: «Та ну тебе!». Чи пропонував йому сусідський хлопчисько бути схожим на ходулях або пошукати позеленілі патрони, Філька відповідав сердитим басом: «Та ну тебе! Шукай сам! ». Коли баба

вимовляла йому за неласкаво, Філька відвертався і бурмотів: «Та ну тебе! Набридла! ».

Зима в цей рік була тепла. У повітрі висів дим. Сніг випадав і негайно танув. Мокрі ворони сідали на пічні труби, щоб обсохнути, штовхалися, крякали один на одного. Близько млинового лотка вода не замерзала, а стояла чорна, тиха, і в ній кружляли крижинки.

Панкрат полагодив до того часу млин і збирався молоти хліб, - господині скаржилися, що борошно закінчується, залишилося у кожній на два-три дні, а зерно лежить немолоте.

В один з таких теплих сірих днів поранений кінь постукав мордою у хвіртку до фільчиною бабці. Бабки не було вдома, а Філька сидів за столом і жував шматок хліба, круто посипаний сіллю.

Філька знехотя підвівся, вийшов за хвіртку. Кінь переступив з ноги на ногу і потягнувся до хліба. «Та ну тебе! Диявол! »- Крикнув Філька і з розмаху ударив коня по губах. Кінь сахнувся, замотав головою, а Філька закинув хліб далеко в пухкий сніг і закричав:

- На вас не напасешся, на хрісторадників! Он твій хліб! Іди копай його мордою з-під снігу! Іди копай!

І ось після цього зловтішного окрику і трапилися в Бережках ті дивовижні справи, про яких і зараз люди говорять, похитуючи головами, тому що самі не знають, чи було це чи нічого такого і не було.

Сльоза скотилася у коня з очей. Кінь заіржав жалібно, протяжно, змахнув хвостом, і зараз в голих деревах, в огорожах і пічних трубах завив, засвистів пронизливий вітер, роздув сніг, запорошив

Філька горло. Філька кинувся назад до будинку, але ніяк не міг знайти ганку - так вже мело колом і періщив у очі. Летіла за вітром мерзла солома з дахів, ламалися шпаківні, плескали відірвані віконниці. І все вище здіймалися стовпи снігової куряви з навколишніх полів, мчали на село, шурхотом крутись, переганяючи один одного.

Філька схопився нарешті в хату, припер двері, сказав: «Та ну тебе!» - і прислухався. Ревла, збожеволівши, заметіль, але крізь її рев Філька чув тонкий і короткий свист - так свистить кінський хвіст, коли розсерджений кінь б'є ним себе по боках.

Заметіль почала вщухати до вечора, і тільки тоді змогла дістатися до себе в хату від сусідки Фількина баба. А до ночі небо зазеленіло, як лід, зірки примерзли до небесного склепіння, і колючий мороз пройшов по селі. Ніхто його не бачив, але кожен чув скрип його валянок по твердому снігу, чув, як мороз, пустуючи, стискував товсті колоди в стінах, і вони тріщали й лопалися.

Бабка, плачучи, сказала Філька, що напевно вже замерзли колодязі і тепер на них чекає неминучий смерть. Води немає, борошно у всіх вийшла, а млин працювати тепер не зможе, бо річка застигла до самого дна.

Філька теж заплакав від страху, коли миші почали вибігати з підпілля і ховає під грубкою в соломі, де ще залишалось трохи тепла. «Та ну вас! Прокляті!» - Кричав він на мишей, але мишки все лізли з підпілля. Філька забрався на піч, сховався кожушок, весь трусився і слухав голосіння бабки.

- Сто років тому впав на нашу округу такий же лютий мороз, - говорила баба. - Заморозив колодязі,

побив птахів, висушив до кореня лісу і сади. Десять років після того не цвіли ні дерева, ні трави. Насіння в землі померхнули і пропали. Гола стояла наша земля. Оббігав її стороною всякий звір - боявся пустелі.

- Чому ж струсив той мороз? - Запитав Філька.

- Від злості людської, - відповіла бабця. - Ішов через наше село старий солдат, попросив в хаті хліба, а господар, злий мужик, заспаний, крикливий, візьми та й дай одну тільки черству скоринку. І то не дав у руки, а кинув на підлогу і каже: «Ось тобі! Жуй!» - «Мені хліб з підлозі підняти неможливо, - каже солдат. - У мене замість ноги деревинка.» - «А ногу куди подів?» - Запитує мужик. «Загубив я ногу на Балканських горах в турецькій баталії», - відповідає солдат. «Нічого. Раз дуже голодний - поведеш, - засміявся мужик. - Тут тобі камердинерів немає». Солдат покректав, приловчився, підняв кірку і бачить - це не хліб, а одна зелена цвіль. Один отрута! Тоді солдат вийшов на двір, свиснув - і враз зірвалася хуртовина, завірюха, буря закрутила село, дахи позривала, а потім ударив лютий мороз. І мужик той помер.

- Чому ж він помер? - Хрипко запитав Філька.

- Від охолодження серця, - відповіла бабця, помовчала і додала: - Знати, і нині завівся в Бережках погана людина, кривдник, і створив злу справу. Тому і мороз.

- Чого ж тепер робити, баба? - Запитав Філька з-під кожуха. - Невже помирати?

- Навіщо помирати? Сподіватися треба.

- На що?

- На те, що поправить погана людина своє лиходійство.

- А як його виправити? - Запитав, схлипуючи, Філька.

- А про це Панкрат знає, мірошник. Він старий хитрий, учений. Його запитати треба. Та невже в таку холоднечу до млина добіжиш? Відразу кров зупиниться.

- Та ну його, Панкрата! - Сказав Філька і затих.

Вночі він зліз з печі. Бабця спала, сидячи на лавці. За вікнами повітря було синій, густий, страшний.

У чистому небі над осоками стояла місяць, прибрана, як наречена, рожевими вінцями.

Філька загорнув козушок, вискочив на вулицю і побіг до млина. Сніг співав під ногами, ніби артіль веселих пильщиків пиляла під корінь березовий гай за річкою. Здавалося, повітря замерз і між землею і місяцем залишилася одна порожнеча - пекуча й така ясна, що якщо б підняло порошок на кілометр від землі, то і її було б видно і вона світилася б і мерехтіла, як маленька зірка.

Чорні верби близько млинової греблі посивіли від холоднечі. Гілки їх поблискували, як скляні. Повітря колов Філька груди. Тікати він вже не міг, а важко йшов, загрибаючи сніг валянками.

Філька постукав у віконце Панкратової хати. Негайно в сараї за хатою заіржав і забив копитом поранений кінь. Філька охнув, присів від страху навпочіпки, затаївся. Панкрат відчинив двері, схопив Філька за комір і втягнув у хату.

- Сідай до печі, - сказав він .- Розповідай, поки не замерз.

Філька, плачучи, розповів Панкрат, як він образив пораненого коня і як з-за цього впав на село мороз.

- Да-а, - зітхнув Панкрат, - погано твоя справа! Виходить, що через тебе всім пропадати. Навіщо коня образив? За що? Безглуздий ти громадянин!

Філька сопів, витирав рукавом очі.

- Ти кинь ревіти! - Строго сказав Панкрат. - Реве ви всі майстри. Ледь що нашкодив - зараз в рев. Але тільки в цьому я сенсу не бачу. Млин моя стоїть, як запаяна морозом навіки, а борошна нема, і води немає, і що нам придумати - невідомо.

- Чого ж мені тепер робити, дідусь Панкрат? - Запитав Філька.

- Винайти порятунок від холоднечі. Тоді перед людьми не буде твоєї вини. І перед пораненої конем - теж. Будеш ти чиста людина, веселий. Кожен тебе по пл ечу порве і пробачить. Зрозуміло.

- Зрозуміло, - відповів слабким голосом Філька.

- Ну, ось і придумай. Даю тобі терміну годину з чвертю.

У снігах у Панкрата жила сорока. Вона не спала від холоду, сиділа на хомуті - підслуховувала. Потім вона боком, озирючись, пострибала до щілини під дверима. Вискочила назовні, стрибнула на перильця і полетіла прямо на південь. Сорока була досвідчена, стара і навмисне летіла у самої землі, тому що від сіл і лісів все-таки тягнуло теплом і сорока не боялася замерзнути. Ніхто її не бачив, тільки

лисиця в осиковому яру висунула морду з нори, повела носом, помітила, як темної тінню пронеслася по небу сорока, кинулось назад у нору і довго сиділа, чухаючись і міркуючи: куди ж це в таку страшну ніч подалася сорока?

А Філька в цей час сидів на лавці, совався, придумував.

- Ну, - сказав нарешті Панкрат, затоптуючи махорочну цигарку, - час твій вийшов. Викладай! Пільгового терміну не буде.

- Я, дідусю Панкрат, - сказав Філька, - як розвидниться, зберу з всього села хлопців. Візьмемо ми ломи, пешні, сокири, будемо рубати лід біля лотка біля млина, поки що не дорубімся до води і не потече вона на колесо. Як піде вода, ти нехай млин! Повернеш колесо двадцять разів, вона розігріється і почне молоти. Буде, значить, і борошно, і вода, і загальне спасіння.

- Бач, шустрий який! - Сказав мірошник, - Під льодом, звичайно, вода є. А якщо лід товщиною в твій зріст, що ти будеш робити?

- Та ну його! - Сказав Філька. - Пробу ми, хлопці, і такий лід!

- А коли замерзнете?

- Багаття будемо палити.

- А якщо не погодяться хлопці за твою дурь розплачуватися своїм горбом? Якщо скажуть: «Та ну його! Сам винен - нехай сам лід і сколює».

- Чи погодяться! Я їх вблагаю. Наші хлопці - хороші.

- Ну, валяй збирай хлопців. А я зі старими потолкую. Може, і люди похилого віку натягнутий рукавиці та візьмуться за лопи.

У морозні дні сонце сходить червоне, у важкому диму. І в цей ранок піднялося над бережком таке сонце. На річці було чути частий стукіт ломів. Тріщали багаття. Хлопці і люди похилого віку працювали з самого світанку, сколювали лід біля млина. І ніхто зопалу не помітив, що після полудня небо затяглося низькими хмарами і задув з сивим вербам рівний і теплий вітер. А коли помітили, що змінилася погода, гілки верб вже відтанули, і весело, гучно зашуміла за річкою мокра березовий гай. У повітрі запахло весною, гноєм.

Вітер віяв з півдня. З кожною годиною ставало все тепліше. З дахів падали і з дзвоном розбивалися бурульки.

Ворони вилізли з-під стріхи і знову обсихає на трубах, штовхалися, крякали.

Не було тільки старої сороки. Вона прилетіла до вечора, коли від теплоти лід почав осідати, робота біля млина пішла швидко і здалася перший ополонка з темною водою.

Хлопчаки стягнули ушанці і прокричали «ура». Панкрат говорив, що якби не теплий вітер, то, мабуть, і не обколоти б лід хлопцям і людям похилого віку. А сорока сиділа на ракаті над греблею, тріщала, трясла хвостом, кланялася на всі боки і щось розповідала, але ніхто, крім ворон, її не зрозумів. А сорока розповідала, що вона долетіла до теплового моря, де спав у горах літній вітер, розбудила його, натрещала йому про лютий мороз і попрохала його прогнати цей мороз, допомогти людям.

Вітер ніби то не наважився відмовити їй, сороці, і задув, понісся над полями, посвистуючи і сміючись над морозом. І якщо гарненько прислухатися, то вже чутно, як по ярах під снігом вирує-дзюрчить тепла вода, миє коріння брусниці, ламає лід на річці.

Усім відомо, що сорока - сама балакуча птах на світі, і тому ворони їй не повірили - покаркалі тільки між собою: що от, мовляв, знову забрехалася стара.

Так до цих пір ніхто і не знає, чи правду говорила сорока, або все це вона вигадала від хвастощів. Одне тільки відомо, що до вечора лід тріснув, розійшовся, хлопці і люди похилого віку натиснули - і в млиновий лоток хлинула з шумом вода.

Старе колесо скрипнуло - з нього посипалися бурульки - і повільно повернулася. Заскреготіли жорна, потім колесо повернулося швидше, і раптом вся стара млин затряслася, заходила ходором і пішла стукати, скрипіти, молоти зерно.

Панкрат сипав зерно, а з-під жорна лилася в мішки гаряча борошно. Жінки занурювали в неї змерзлі руки і сміялися.

По всіх дворах кололи дзвінкі березові дрова. Хати світилися від жаркого пічного вогню. Жінки місили туге солодке тісто. І все, що було живого в хатах - хлопці, кішки, навіть миші, - все це крутилося близько господинь, а господині шльопали хлопців по спині білої від борошна рукою, щоб не лізли в саму діжу і не заважали.

Вночі по селу стояв такий запах теплого хліба з рум'яною скоринкою, з підгорілої до дінцю капустаєм листям, що навіть лисиці вилізли з нір, сиділи на снігу, тремтіли і тихенько скиглили,

міркуючи, як би схитрувати поцупити у людей хоч шматочок цього чудесного хліба.

На наступний ранок Філька прийшов разом з хлопцями до млина. Вітер гнав по синьому небу пухкі хмари і не давав їм ні на хвилину перевести дух, і тому по землі мчали упереміж то холодні тіні, то гарячі сонячні плями.

Філька тягнув буханець свіжого хліба, а зовсім маленький хлопчик Миколка тримав дерев'яну сільничку з великої жовтої сіллю. Панкрат вийшов на поріг, запитав:

- Що за явище? Мені, чи що, хліб-сіль тримайте? За які такі заслуги?

- Та ні! - Закричали діти. - Тобі буде особливо. А це пораненому коня. Від Фільки. Помирити ми їх хочемо.

- Ну що ж, - сказав Панкрат, - не тільки людині вибачення потрібно. Зараз я вам коня представлю в натурі.

Панкрат відчинив ворота сарая, випустив коня. Кінь вийшов, витягнув голову, заіржав - почув запах свіжого хліба. Філька розламав буханець, посолив хліб з сільнички і простягнув коня. Але кінь хліба не взяв, почав дрібно перебирати ногами, позадкував у сарай. Злякався Фільки. Тоді Філька перед усім селом голосно заплакав.

Хлопці зашепотіли і притихли, а Панкрат поплескав коня по шиї і сказав:

- Не лякати, хлопчик! Філька не зла людина. Навіщо ж його ображати? Бери хліб, мирися!

Кінь похитав головою, подумав, потім обережно витягнув шию і взяв нарешті хліб з рук Фільки м'якими губами. З'їв один шматок, обнюхав Філька і взяв другий шматок. Філька посміхався крізь сльози, а кінь жував хліб, пирхав. А коли з'їв весь хліб, поклав голову Філька на плече, зітхнув і закрив очі від ситості і задоволення.

Всі посміхалися, раділи. Тільки стара сорока сиділа на ракіте і сердито тріщала: мабуть, знову хвалилася, що це їй одній вдалося помирити коня з Філько. Але ніхто її не слухав і не розумів, і сорока від цього сердилася все більше і тріщала, як кулемет.